

KULTÚRNA A SPOLOČENSKÁ ČINNOSŤ RÍMSKOKATOLÍCKEJ CIRKVI NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1948

Zuzana DZIMKOVÁ

Abstract: *Cultural and social activities of Roman Catholic Church in eastern Slovakia in 1945 – 1948.* After the end of the Second World War Roman Catholic Church in Slovakia had to face consequences of close relationship some of its members had with previous fascist regime. Catholic society clubs were closed, schools and church properties were nationalized. Despite difficult situation Catholic Church managed to stay important part of culture and social life of people and tried to fight against restrictions. The submitted paper focuses on activities of Roman Catholic Church in Slovak part of Košice diocese, primarily on the cultural, religious, social and education aspect.

Key words: Roman Catholic Church. Society. Cross. Education. Publishing activity.

Spolková činnosť

Medzivojnové obdobie bolo priaznivé pre rozvoj katolíckej spolkovej činnosti. Okrem nábožensky orientovaných spolkov ako Mariánske kongregácie alebo Ružencový spolok existovali spolky zamerané na konkrétnu činnosť ako vydavateľský Spolok svätého Vojtecha alebo na jednotlivé skupiny obyvateľstva, napr. Združenie katolíckej mládeže či Katolícka jednota, v ktorej boli organizované ženy. Aj počas existencie Slovenského štátu tieto spolky fungovali bez prekážok zo strany štátnej moci.

Dňa 25. mája 1945 bolo schválené nariadenie č. 51/1945 Zb. n. Slovenskej národnej rady (SNR) o rozpustení a zakladaní spolkov, ktorým boli rozpustené všetky organizácie a spolky na území prinavrátenom z Maďarska. Na ostatnom území boli zachované len spolky uvedené v prílohe nariadenia. Všetok majetok rozpustených spolkov získal štát. Náboženské a dobročinné spolky neboli zrušené, ale mali povinnosť do šiestich mesiacov predložiť stanovky na schválenie.¹ V praxi sa však táto výnimka nerešpektovala, najmä pri spolkoch, ktoré nemali čisto náboženský charakter a mali aj sekulárne aktivity – usporadúvali prednášky, kurzy, športové a kultúrne podujatia a pod. Poverenctvo vnútra rozpustilo množstvo katolíckych organizácií vrátane mariánskych kongregácií a tretích rádov a ich majetok bol zhabaný.

Dňa 16. júla 1945 sa Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS) dohodli na rozpustení všetkých mládežníckych náboženských spolkov.² Najmä KSS mala záujem o vytvorenie jednotnej celoslovenskej mládežníckej organizácie, ktorá by bola pod jej vplyvom. Už na zasadnutí rozšíreného Predsedníctva KSS

1 Nariadenie SNR zo dňa 25. mája 1945 o rozpustení a zakladaní spolkov.

2 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), šk. 2157. Rozhodnutie Národného frontu o rozpustení náboženských spolkov mládeže.

13. júla 1945 bolo prijaté uznesenie, že „s. Husák zariadi, aby boli rozpustené vedľajšie katolícke spolky, ktoré pracujú na spolkovom základe a ktoré sa politicky kompromitovali (SKM, Spolok katolíckych mužov, hospodárske inštitúcie, ako je Carita a Ústredná Carita, atď.), majetok rozpusteného SKM pripadne SSM“.³ Dňa 6. augusta 1945 rozpustilo povereníctvo vnútra Združenie katolíckej mládeže (ZKM) na Slovensku, významnú katolícku mládežnícku organizáciu s pobočkami vo väčšine farností. Zrušenie ZKM odôvodnili tým, že spolok združuje mládež aj inej než slovenskej národnosti a ako rokovaciu reč má v stanovách aj jazyky ďalších národností. Reprezentanti týchto menšín „sú stúpenci režimu z doby neslobody a podpisovali rôzne petície smerujúce proti terajšiemu právnemu poriadku. Jestvovanie a účinkovanie tohto spolku zapríčinilo v slovenskej verejnosti nespokojnosť, ktorá vyvrcholila v agresívnej ozvene v dennej tlači“.⁴ Ďalším dôvodom malo byť to, že podpisovali petície smerujúce proti právnemu poriadku štátu. Boli tým mienené petície za obnovu zrušeného cirkevného školstva, ktoré však neboli nezákonné, keďže petičné právo nebolo zrušené.⁵ Podľa názoru povereníctva vnútra existencia a pôsobenie tohto spolku zapríčinili nespokojnosť slovenskej verejnosti, preto bolo v záujme zachovania verejného poriadku nutné tento spolok rozpustiť.

Košický biskup Jozef Čársky nabádal, aby sa s mládežou v jednotlivých farnostiach pracovalo v rámci pokračovania náboženskej výchovy do doby, kým sa nevyrieši situácia so schválením spolkov pre katolícku mládež. Vyzýval, aby sa krúžky chlapcov a dievčat stretávali aspoň raz mesačne. Vystríhal však pred „politikárčením“ a ak sa niektorý pracovník dá na politiku, má sa nahradiť iným, politicky neexponovaným.⁶ Podľa uznesenia diecéznych moderátorov mládeže mala pracovať slovenská katolícka mládež vo farnostiach bez stanov ZKM až do ich schválenia a riadiť sa zatiaľ smernicami pre Katolícku akciu z rokov 1940 – 1941.⁷

V stredu 28. mája 1947 na spoločnom zasadnutí kultúrneho a právneho výboru SNR sa rokovalo o revízii nariadenia SNR o zakladaní o rozpúšťaní spolkov. Proti návrhu, ktorý sa týkal aj činnosti ZKM vystúpili zástupcovia KSS. Tí žiadali, aby rokovanie o návrhu bolo odložené, kým poverenec pre školstvo Ladislav Novomeský nepredloží návrh na vytvorenie jednotnej telovýchovnej organizácie Sokol, ktorej stanovy mal vypracovať. Keď nedošlo k dohode, opustili zástupcovia KSS rokovanie a poslanci DS následne návrhy schválili a postúpili Predsedníctvu SNR.⁸

-
- 3 SNA Bratislava, fond ÚV KSS – predsedníctvo, karton (kart.) 789. Záznam o zasadnutí rozšíreného Predsedníctva KSS konaného dňa 13. 7. 1945 v Bratislave v miestnosti Predsedníctva SNR.
  - 4 Sdruženie katolíckej mládeže na Slovensku – rozpustenie. In *Circulares administrationum apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis et Vicariatus Cassoviensis in ČSR*. 1945, č. 4, s. 4-5.
  - 5 VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*. I. Praha : Zvon, 1990, s. 92.
  - 6 Actio catholica iuventutis. In *Circulares administrationum apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, item Diocesium Cassoviensis et Rosnaviensis in ČSR*. 1946, č. 2, s. 8.
  - 7 Úprava pre farské skupiny kat. mládeže. In *Katolícke noviny*, roč. 60, 23. 12. 1945, č. 30, s. 5.
  - 8 Slovenský Svaz katolíckej mládeže zahájí opäť činnosť? In *Mladá fronta*, roč. 3, 20. 5. 1947, č. 125, s. 3.

Spolok sv. Vojtecha

Vydavateľský Spolok svätého Vojtecha, založený v roku 1870 na podnet Andreja Radlinského, sídlil v Trnave. Mal vlastnú tlačiareň, knihársku dielňu a kníhkupectvá a masívnu členskú základňu po celej krajine, ale aj v zahraničí. Ján Pöstényi uvádza, že v roku 1930 mal spolok 83 197 členov, z toho 16 019 ich bolo mimo územia Československa na piatich kontinentoch.⁹ Členmi spolku mohli byť jednotlivci alebo mohli byť členmi tzv. jednatelstiev, od ktorých dostávali podielové knihy. Spolok fungoval aj počas druhej svetovej vojny a svoju činnosť obnovil už desať dní po prechode frontu. Na zasadnutí vedenia spolku 1. augusta 1945 bol zvolený za dočasného správcu Msgr. Augustín Raška, za podpredsedu Ambróz Lazík a post predsedu naďalej zastával Jozef Čársky. K 1. júlu 1945 mal spolok 119 868 členov v 1 450 pobočkách po celom Slovensku a z prinavráteného územia sa vrátilo 8 000 členov, ktorí počas vojny fungovali v Spolku sv. Vojtecha v Maďarsku. Maďarská pobočka však ostávala fungovať aj naďalej.¹⁰ Okrem kníh vydával spolok aj dvojtýždenník *Pútnik* a od jesene 1945 začal vydávať aj časopis *Nová práca*.¹¹

Slovenský katolícky kruh v Košiciach

Jedným z najvýznamnejších spolkov pôsobiacich na východnom Slovensku bol košický Slovenský katolícky kruh (SKK). V roku 1932 ho v Košiciach založil biskup Jozef Čársky s cieľom koordinovať činnosť katolíckych spolkov v meste a zabezpečiť vhodné priestory pre spolkovú činnosť. Dňa 23. mája 1945 sa prvýkrát po vojne v budove Slovenského katolíckeho domu v Košiciach stretli členovia spolku. Spolok znovu fungoval podľa pôvodných stanov z roku 1938 a bolo naplánované valné zhromaždenie. Na zasadnutí boli prijatí aj noví členovia, najmä absolventi, ktorí sa vrátili do Košíc po ukončení vysokoškolského štúdia, ale aj mladší členovia, keďže sa prijímala mládež vo veku od 18 rokov.

Dňa 15. júla 1945 sa konalo riadne valné zhromaždenie spolku. Bol schválený rozpočet a zvolené nové predsedníctvo a výbor. Za predsedu bol opätovne zvolený profesor Anton Harčar a o dva týždne si výbor zvolil nových funkcionárov. Tajomníkom sa stal Karol Lipový, jeho zástupcom Juraj Skalon, na miesto zapisovateľky nastúpila Mária Graciková, ktorá bola aktívna aj v ochotníckom divadelnom krúžku, pokladníkom bol Ján Hreha a účtovníkom Ferdinand Segiňák.¹² Za vedúceho kultúrnej komisie bol zvolený ThDr. Innocent Müller z Rehole kazateľov, za hospodára Jozef Rybovič a jeho zástupcu Šimon Šprel, do sociálnej komisie boli zvolené Ružena Gajancová a Anna Vidonská, zábavným referentom sa stal podpredseda Vincent Duľa a právnym poradcom JUDr. František Drotár. Zároveň bolo prijatých 54 nových členov. SKK plánoval zriadiť a prenajať si výčap, aby mal zdroj príjmov a plánoval tlačiť noviny *Slovenská Jednota*, k čomu však už nedošlo.¹³

9 PÖSTÉNYI, Ján. *Dejiny Spolku sv. Vojtecha*. Trnava : SSV, 1930, s. 488-491.

10 Z činnosti Spolku sv. Vojtecha. In *Katolícke noviny*, roč. 60, 9. 9. 1945, č. 15, s. 4.

11 Nový tvorca katolíckeho myslenia a práce v SSV. In *Katolícke noviny*, roč. 60, 23. 9. 1945, č. 17, s. 3.

12 HARČAR, Anton. *Žil som v Košiciach*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 319.

13 HARČAR, Anton. *Žil som v Košiciach*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 320.

Na zhromaždení 18. augusta 1945 schválili členovia SKK zbierku na zaplatenie dlhu 100 000 korún Legio banke a po jeho splatení sa SKK stal vlastníkom polovice nehnuteľnosti Slovenského katolíckeho domu. Na schôdzi výboru 20. septembra 1945 bola zhodnotená zbierka a činnosť výboru. Rokovalo sa tiež o možnosti k už fungujúcej klubovni a výčapu otvoriť a prevádzkovať čítareň a knižnicu. ThDr. Müller, vedúci kultúrnej komisie, predložil plán historických prednášok.

Na schôdzi 20. marca 1947 bolo prijatých 57 nových členov. V roku 1947 spolu pribudlo do spolku dohromady 157 členov. SKK mal celkovo 33 zakladajúcich a 727 riadnych členov. Keďže v Košiciach po zriadení vysokej školy vzrástol počet študentov, boli pre mládež na prízemí spolkového domu vyhradené miestnosti a aktivity katolíckej mládeže dostali na starosť kapláni Vojtech Jenčík a Juraj Jendželovský.

Dňa 30. marca 1947 sa konalo valné zhromaždenie SKK, na ktorom bolo zvolené nové predsedníctvo. Do vedenia spolku sa dostali noví členovia, ale A. Harčar zostal predsedom na ďalšie funkčné obdobie. Následne sa 12. apríla zišiel nový výbor a boli zvolení noví funkcionári a členovia komisií. Spolok plánoval prestavbu a rozšírenie Slovenského katolíckeho domu, ktorý už bol príliš malý pre potreby rozrastajúceho sa členstva a početných aktivít. Po tom čo spolok získal so súhlasom poverenictva vnútra začiatkom roku 1948 vlastníctvo budovy rozpusteného maďarského spolku Katholikus Legény egyet (Katolícky tovarišský spolok), tak sa od prestavby upustilo. V tejto budove si ŠK Jednota vytvoril klubové miestnosti a výčap. V apríli 1949 bol však SKK v Košiciach rozpustený rozhodnutím poverenictva vnútra a spolkový majetok bol skonfiškovaný.

Náboženské spolky

Bardejovský farár Gejza Žebrácky povzbudený povojnovou reštauráciou oltárov požiadal 25. októbra 1945 o založenie oltárneho spolku – organizovanej „oltárnej služby“. Biskup Čársky schválil tento spolok 10. novembra 1945. Zároveň vyjadril presvedčenie, že Kostolná družina oltárnej služby (Piae unionis altaris) v súlade s nariadeniami SNR nie je spolkom, ktorý by musel mať štátnymi úradmi schválené pravidlá alebo stanovy.¹⁴ Ešte 6. januára 1948 prijal bardejovský dekan Gejza Žebrácky do bardejovskej pobočky v Dóme sv. Egídia 50 nových členov.

Na sviatok Nepoškvrneného Počatia bolo v kostole v Stropkove 45 dievčat prijatých do Mariánskej kongregácie, ktorá bola založená päť mesiacov predtým.¹⁵ Podobne v Prešove pôsobila Mariánska kongregácia Immaculata.¹⁶

Jocistické hnutie

Už v roku 1943 začal profesor Kolakovič na Slovensku s jocistickým hnutím.¹⁷ Zásluhou Kolakovičových spolupracovníkov a podpory slovenských biskupov sa hnutie rozšírilo po celom Slovensku. Prudký rozmach nastal najmä v prvých povojnových

14 AACass, Bardiov, Založenie oltárneho spolku, sign. 2010.

15 Mladí si nedajú zatarasiť cestu k Spasiteľovi. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 20. 1. 1946, s. 3.

16 Malý oznamovateľ. In *Katolícke noviny*, roč. 60, 16. 12. 1945, s. 4.

17 Hnutie založil v roku 1924 belgický kňaz Joseph Léon Cardjin, z Belgicka sa rozšírilo do Francúzska a odtiaľ ďalej do sveta. Pojem jocizmus je odvodený z francúzskeho názvu

rokoch. Jozizmus bol na Slovensku chápaný širšie a netýkal sa len robotníckych krúžkov, ale aj roľníckych, krúžkov rôznych profesií alebo najrozšírejších študentských.

Kolakovič zakladal kresťanské bunky nazývané Rodina z radov kňazov, rehoľníkov a laikov. Členmi Rodiny z východného Slovenska boli duchovní a laici, okrem iných profesor Bohosloveckej akadémie Anton Harčar, Jozef Hrušecký, profesor na gymnáziu v Trnave a neskôr v Michalovciach, košický kaplán Belo Jenčík, dominikán v Košiciach Mikuláš Lexmann, košický kanonik Mikuláš Pfeiffer a lekár v Sabinove Marcel Altman.¹⁸

Náboženské aktivity

Cirkev a kňazi v jednotlivých farnostiach sa snažili podporovať vieru svojich farníkov rôznymi náboženskými akciami. V dňoch 3. – 10. marca 1946 sa v Širokom konali misie vedené redemptoristom z Podolínca.¹⁹ Dňa 28. októbra 1946 Mariánska kongregácia dievčat v Michalovciach zorganizovala Misijnú nedeľu.²⁰ V dňoch 1. – 8. decembra 1946 sa konali misie u františkánov v Prešove. Na nich nadviazali spoločné misie rímskokatolíkov a gréckokatolíkov 16. – 23. marca 1947. Misií sa zúčastnili rímskokatolícky biskup J. Čársky z Košickej apoštolskej administratúry a gréckokatolícky biskup Pavol Peter Gojdič z Prešova. Počas trvania misií bolo vyspovedaných 18 000 ľudí a 35 000 veriacich pristúpilo ku prijímaniu. Misionári navštevovali chorých a 22. marca sa konalo slávnostné požehnanie detí.

Dňa 3. mája 1946 na sviatok Nájdenia sv. kríža sa konala púť na Kalváriu v Prešove. Púte sa zúčastnilo 30 000 veriacich vrátane biskupa Čárskeho.²¹

Nedeľa 24. októbra 1946 bola na Slovensku vyhlásená za Nedeľu katolíckej mládeže. Bola mienená ako hold oddanosti mládeže Kristovi a výnosy z kostolných zbierok boli venované na rozvoj pastorácie mládeže. Nedele katolíckej mládeže mali niekoľkoročnú tradíciu. Kým v predchádzajúcich rokoch mala akcia oficiálny a kultúrny charakter, ktorej súčasťou boli prejavy, slávnostné pochody, večierky či divadelné predstavenia, v povojnovom období bola akcia zameraná na duchovnú stránku.²² Napríklad v Košických Olšanoch a v Rozhanovciach ju oslávili svätou spovedou a spoločným svätým prijímaním.²³ Akcia bola zopakovaná 9. februára 1947 a ojedinele aj v roku 1948, ale neskôr jej konanie už nebolo možné.

Jeunesse ouvrière chrétienne (JOC), v preklade Mladí kresťanskí robotníci. Cieľom hnutia je duchovné a hmotné povznesenie mládeže.

18 MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989*. Bratislava : Archa, 1991, s. 159-160.

19 Katolícka mládež sľubuje a plní. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 31. 3. 1946, s. 3.

20 Misijná nedeľa v Michalovciach. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 3. 11. 1946, s. 7.

21 Prešov v znamení kríža. Mohutná manifestácia za kresťanstvo. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 19. 5. 1946, s. 5.

22 HLAVÁČ, L. Nedeľa katolíckej mládeže. In *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 1, 1947, č. 6 – 7, s. 324-326.

23 Mládež v Košických Olšanoch a Rozhanovciach. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 14. 4. 1946, s. 3.

Dňa 6. októbra 1946 sa v Košiciach konali Slávnosti Kráľovnej sv. Ruženca. V dominikánskom kláštore sa slávnosti začali už v sobotu 5. októbra ružencovou pobožnosťou, večernou kázňou, litániami a nočnou adoračnou kázňou priora P. Piusa. Spolok bratstva sv. Ruženca usporiadal pri tejto príležitosti akadémiu vo dvorane Veritasu. V nedeľu sa začali o 4. hodine s omšami do pontifikálnej omše o 10. hodine celebrovanej J. Čárskym. Po omši sa konala procesia mestom zakončená Te Deum. K svätému prijímaniu pri tejto príležitosti pristúpilo niekoľko tisíc ľudí. Slávnosti boli popoludní zakončené kázňami, litániami a požehnaním.²⁴

V roku 1947 sa zintenzívnili náboženské akcie. Májové pobožnosti boli venované úcte Panne Márii a júnové Božskému srdcu Ježišovmu. Na júl a august pripravil slovenský episkopát v spolupráci s Ústrednou katolíckou kanceláriou celonárodnú akciu duchovnej obnovy. Pobožnosti mali byť zamerané na pokánie a zmier. Veriacim odporúčali chodiť denne k svätému prijímaniu a častejšie na spoveď. Dňa 15. júla 1947 zasvätili biskupi slovenský národ Božskému srdcu Ježišovmu. V lete 1947 sa v Košiciach konal sprievod Božieho Tela, ktorý viedol biskup Čársky. Sprievod začínal pri Dóme sv. Alžbety a pokračoval popri oltárikoch pri kláštore uršulínok, soche Panny Márie, pred starým mestským domom ku Štefánikovej soche. V sprievode boli okrem radových veriacich aj členovia SKK a vysokoškooláci združení v Spolku katolíckych akademikov Radlinský. Uskutočnila sa aj krížová púť z Košíc do Levoče pod vedením A. Harčara. Pútnici sa 1. júla 1947 v Levoči stretli s ďalšími dvoma procesiami zo Spiša a zo Spišskej Magury a spoločne vyšli na Mariánsku horu. Tejto púte sa zúčastnilo vyše 130 000 katolíkov z celého východného Slovenska.²⁵ Spišský biskup Ján Vojaššák následne zasvätil svoju diecézu Fatimskej Panne Márii. Na sviatok Nepoškvrneného počatia Panny Márie, dňa 8. decembra 1947, boli všetky československé diecézy zasvätené Panne Márii.

Súčasne s krížovými púťami rozšírenými po celom Slovensku a krížikovou akciou, keď veriaci nosili na oblečení pripnuté odznaky – krížiky, sa medzi veriacimi konali aj zbierky a z výťažku sa kupovali kríže do tovární, dielní, kancelárií a pod. František Mikloško uvádza, že robotníci si zadovážili kríže v niekoľkých desiatkach tovární.²⁶

Obnova farností

Po druhej svetovej vojne ostalo viacero dedín, a teda aj viacero farností, zničených vojenskými operáciami. Cirkevný obežník vzhľadom na ťažkú situáciu upozorňoval kňazov, aby od svojich veriacich nepožadovali okamžitú starostlivosť o cirkevné budovy.²⁷ Napriek rozsiahlym hmotným škodám na vlastnom majetku začali veriaci s postupnou obnovou cirkevných stavieb a ich vybavenia.

24 Slávnosti sv. Ruženca v Košiciach. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 27. 10. 1946, s. 7.

25 MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989*. Bratislava : Archa, 1991, s. 40.

26 MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989*. Bratislava : Archa, 1991, s. 43.

27 *Restauratio vitae religiosae*. In *Circulares administrationum apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis*, 1945, č. 3.

Na sviatok Nanebovstúpenia Pána bola v Zborove posvätená socha sv. Jána Nepomuckého.²⁸ V ten istý deň sa konala cirkevná slávnosť v Župčanoch. Miestni hasiči sa rozhodli obnoviť zničené kaplnky a ako prvé boli vysvätené kaplnky patróna hasičov sv. Floriána a sv. Jána Nepomuckého.²⁹

Dňa 6. októbra 1946 bola v Brezovici nad Torysou zasvätená kaplnka Kráľovnej pokoja. Kaplnka zároveň slúžila aj ako pomník padlým v oboch svetových vojnách.³⁰ Dňa 13. októbra 1946 biskup J. Čársky posvätil vo františkánskom kostole v Košiciach nový oltár Božského srdca. Oltár bol postavený z príspevkov veriacich.³¹

Krížiková akcia

Na prelome rokov 1945 a 1946 sa na Slovensku rozšírila tzv. krížiková akcia. Desiatky tisíc katolíkov nosilo na retiazke alebo na oblečení krížik ako symbol svojho vierovyznania. Neskôr sa konali aj púte s nosením veľkých krížov na pleciah odkazujúc na Kalváriu. Pôvod tohto gesta siaha k Prvému zjazdu katolíkov v Československu v Prahe v júni roku 1935, keď sa na zjazde predávali malé krížiky. Podľa Pavla Čarnogurského³² sa táto forma znova rozšírila po Tisovej poprave ako prejav úcty popravenej hlave štátu. Katolícki hodnostári však túto interpretáciu opakovane odmietli. Začiatok krížikovej akcie predchádzal Tisovmu zatknutiu aj poprave, no aj napriek tomuto faktu a dištancovania sa cirkvi existovali na dôvod nosenia krížikov rôzne názory.

Národná obroda, noviny SNR, spájala nosenie krížikov s podporou fašistického režimu. V jednom zo svojich príspevkov písala: „Ilegálne hnutie bolo najprv financované peniazmi, ktoré tu zanechali Dr. Jozef Tiso a spol., a neskôršie rozširovaním krížikov, ktoré sa nakúpili za nízke a výhodne ceny a predávali po 10 Kčs. V podstate ľudí, ktorí nosia krížiky, môžeme zadeliť do dvoch skupín. Sú to jednak takí, čo celkom pomýleným spôsobom týmto manifestujú za svoje politické presvedčenie a pokladajú z neznámeho dôvodu za nevyhnutné poukazovať na svoje náboženské cítenie. V druhej skupine sú však príslušníci ilegálneho hnutia, pre ktorých nosenie krížika je vzájomným poznávacím znamením. Môže sa preto tomu, kto nosí krížik, i keď s podzemným hnutím nemá nič spoločného, náhodou stať, že bude vypočúvaný a upodozrievaný zo styku s ilegálnym fašistickým hnutím.“³³ Inokedy noviny varovali pred zneužívaním náboženstva na politické ciele.³⁴

Presvedčenie, že môže ísť o prejav rešpektu voči Jozefovi Tisovi bolo príčinou rôznych potýčok, napr. *Katolícke noviny* informovali, že v Košiciach „zbieral krížiky jeden dôstojník“.³⁵ Katolícki cirkevní predstavitelia poverili *Katolícke noviny* uviesť, že malý krížik treba prehlásiť za katolícky náboženský odkaz s pôvodom v ce-

28 Posviacka sochy v Zborove. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 7. 7. 1946, s. 4.

29 Pekná cirkevná slávnosť v Župčanoch. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 7. 7. 1946, s. 4.

30 Brezovica prejavila svoju vďaku. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 27. 10. 1946, s. 7.

31 Posviacka nového oltára Božského Srdca v Košiciach. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 3. 11. 1946, s. 4.

32 ČARNOGURSKÝ, Pavol. *Svedok čias*. Bratislava : USPO, 1997, s. 256

33 Ilegálne fašistické hnutie u nás je dobre sledované. In *Národná obroda*, roč. 2, 23. 3. 1946, č. 70, s. 1-2.

34 Na okraj našich dní. Novodobé martýrstvo. In *Národná obroda*, roč. 2, 6. 3. 1946, č. 55, s. 3.

35 Útoky proti noseniu krížikov. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 3. 2. 1946, s. 3.

loštátnom zjazde československých katolíkov, ktorý sa konal v roku 1935 v Prahe. Zároveň odsudzovali násilné postupy voči noseniu krížikov, ale aj voči tým, ktorí by prípadne uvedené označenie zneužívali na protizákonnú a protištátnu akciu.³⁶ Nosenie krížikov pretrvalo medzi obyvateľmi ešte v priebehu roku 1947.

Katolícka akcia

Vo svojej encyklike *Urbi arcano* z decembra 1922 pápež Pius XI. položil základy hnutia *Actio Catholica* (Katolícka akcia). Aj keď snahy o väčšie zapojenie laikov do cirkevného života siahajú už do 19. storočia, a samotný pojem Katolícka akcia sa prvýkrát objavil v liste Leva XIII. *Permoti nos* z 10. júla 1885, až Pius XI. určil poslanie a organizačné usporiadanie Katolíckej akcie. Vo svojom prejave z 19. apríla 1931 definoval Katolícku akciu ako „účasť laikov na hierarchickom apoštoláte Cirkvi“. Cieľom bolo pomáhať pastoračnému úsiliu Cirkvi a zdokonaľovať ho. Na základe smerníc pápeža Pia XI. zorganizovali československí biskupi v roku 1927 Katolícku akciu. Kým jej celorepublikovým centrom bol československý biskupský zbor, na Slovensku pôsobilo krajiniské centrum s krajiniským poradným zborom ako výkonným orgánom. Uskutočňovaním Katolíckej akcie na Slovensku po skončení druhej svetovej vojny bola poverená Ústredná katolícka kancelária v Bratislave, založená v máji 1945, ktorá slúžila ako výkonný orgán biskupského zboru. Biskupi stáli na čele diecéznych centier s okresnými a krajskými výkonnými zbormi ako výkonnými orgánmi.

Na čele Katolíckej akcie v Košickom biskupstve bol Michal Adam, Jozef Leščák riadil Katolícku akciu kňazov, misie mali na starosti Melchior Zelený a Štefan Sninčák, dobročinnosť Jozef Števek a katechizáciu Štefan Hlaváč.³⁷ Košickým diecéznym moderátorom mládeže v Katolíckej akcii bol Michal Adam, dekan – farár v Uhorských Raslaviciach a jeho zástupcom Juraj Jendželovský, kaplán v Košiciach.³⁸

Na podporu Katolíckej akcie bolo vyhlásených viacero zbierok, na ktoré veriaci z jednotlivých farností prispievali v rámci svojich možností. Farnosť Bardejov v februári 1946 oznámila, že na zriadenie Ústrednej Katolíckej akcie veriaci vyzbierali 3 400 Kč.³⁹ Niektoré farnosti sa však nemohli zapojiť kvôli svojej zlej finančnej situácii. Farský úrad Žalobín 25. februára 1946 napísal Košickej apoštolskej administratúre, že „pri úplnom vypálení veriacich a zničení celkového kostolného zariadenia vo vojne, na ten čas nemôže prispieť na jednorazovú zbierku pre sriadenie ústredia Kat. akcie.... Oferu s obsahom zvončeka z nedele kat. mládeže spolu 90,50 Kčs zároveň zasielam šekom na cieľ Kat. akcie“.⁴⁰

V novembri 1946 bolo z náborovej zbierky pre Katolícku akciu poukázaných 100 000 Kč, z toho z Apoštolskej administratúry košickej 75 000 Kč, z Košického biskupstva na Slovensku 20 000 Kč a z Apoštolskej administratúry satmárskej 5 000 Kč.⁴¹

36 Akým odznakom je krížik? Stanovisko príslušných cirkevných činiteľov. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 24. 2. 1946, s. 3.

37 *Schematismus venerabili cleri administrationum apostolicarum Cassoviensis et Satmariensis in Cecoslovachia anno reparatae salutis 1948*. Cassoviae 1948, s. 13.

38 AACass, Actio Catholica, Odbor Katolíckej akcie pre mládež, sign. 2023.

39 AACass, Actio Catholica, Dištrikt humenský na zriadenie kanc. KA, sign. 720.

40 AACass, Actio Catholica, Dištrikt humenský na zriadenie kanc. KA, sign. 720.

41 AACass, Actio Catholica, Náborová zbierka, sign. 2861.

Spoločenské podujatia

Dňa 22. júla 1945 sa pri príležitosti 25-ročného kňazského jubilea Vojtecha Jančáryho, farára vo Veľkom Šariši, na jeho počesť konala slávnostná akadémia. Akadémiu predchádzala omša so slávnostným kazateľom A. Harčarom a spevom miestnej mládeže pod vedením organistu a kaplána.

Katolícka mládež v Humennom usporiadala počas adventu v roku 1945 misijnú akadémiu s programom. Otvoril ju kaplán Kostra, potom nasledoval spev, divadelné predstavenie a príležitostný prejav predniesol profesor Pavol Bilec.⁴² Dňa 3. februára 1946 katolícke spolky v Humennom usporiadali kultúrno-zábavný večierok. Na jar 1946 sa v Sečovciach uskutočnilo divadelné predstavenie Katolíckej mládeže pod vedením miestneho kaplána. Zisk z podujatia bol venovaný na obnovu kostola.⁴³

V Nedeľu katolíckej mládeže 24. februára 1946 sa konala slávnostná akadémia v miestnosti Katolíckeho kruhu v Bardejove. Po programe sa podávalo občerstvenie a v zbierke sa na katolícke ciele vyzbieralo 1 055 Kčs.⁴⁴ Na Nedeľu mládeže sa konali vo viacerých farnostiach slávnostné akadémie, napr. v Košických Oľšanoch, Haniske a Sokolanoch.⁴⁵ Súčasťou akadémie v Solivare pri Prešove bolo aj divadelné predstavenie *Neopúšťaj nás*.⁴⁶

V nedeľu 17. júna 1945 usporiadal SKK v košickom Veritase slávnostnú akadémiu na počesť výročia biskupskej vysviacky J. Čárskeho. Slávnosť otvoril tajomník SKK František Zámbořský.⁴⁷ V dňoch 29. novembra – 1. decembra 1945 zorganizoval SKK v Košiciach vianočný trh a zisk z neho sa použil na podporu a darčeky pre chudobných študentov. Pri príležitosti oslavy 60. narodenín J. Čárskeho usporiadal SKK v Košiciach vo Východoslovenskom divadle slávnostnú akadémiu. Pri tejto príležitosti na počesť svojho predsedu vydal Spolok sv. Vojtecha knihu *J. E. Jozef Čársky, biskup: K jeho šesťdesiatinám*. Okrem toho v roku 1946 SKK zorganizoval divadelné predstavenie na pripomenutie si výročia maďarskej okupácie, vianočné trhy a vianočnú akadémiu. Na tieto aktivity nadviazal začiatkom roku 1947 troma prednáškovými večerami, fašiangovým večierkom a počas pôstu sériou náboženských prednášok.

O váženom postavení cirkvi a jej predstaviteľov na východnom Slovensku svedčí aj skutočnosť, že množstvo podujatí svetskej podstaty sa nezaobišlo bez omše či účasti katolíckych duchovných. Viacerí kňazi zastávali aj svetské funkcie. Na území Košickej diecézy bol zrejme najvýraznejším príklad A. Harčar. Bol poslancom SNR, kultúrnym referentom Mestského národného výboru (MsNV) v Košiciach, predsedom SKK v Košiciach aj Športového klubu Jednota. Vo funkcii kultúrneho referenta MsNV v sobotu 15. septembra 1945 predniesol príhovor pri príležitosti slávnostného otvorenia Východoslovenského národného divadla.⁴⁸

42 Misijná academia v Humennom. In *Katolícke noviny*, roč. 60, 16. 12. 1945, č. 29, s. 4.

43 Katolícka mládež sľubuje a plní. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 31. 3. 1946, s. 3.

44 AACass, Bardiov, Akadémia kat. mládeže, sign. 739.

45 Naša mládež. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 14. 4. 1946, s. 3.

46 Posledné zprávy o Nedele mládeže. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 28. 4. 1946, s. 4.

47 HARČAR, Anton. *Žil som v Košiciach*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 318.

48 Slávnostné otvorenie Národného divadla v Košiciach. In *Pravda*. Ústredný orgán Komunistickej strany Slovenska, 20. 9. 1945, č. 172, s. 4.

Na slávnostnom zasadnutí MsNV k prvému výročiu oslobodenia Košíc sa zúčastnil aj biskup J. Čársky.⁴⁹ Dňa 29. septembra 1946 sa v Košiciach konal jubilejný kongres Slovenskej ligy. S kongresom bol spojený pohrebný obrad Antona Prídavku, básnika, publicistu a osvetového pracovníka, ktorý celebroidal J. Čársky.⁵⁰ Podobne aj prvý vysokoškolský rok v Košiciach bol otvorený slávnostnou omšou Veni Sancte v miestnych kostoloch. Pri tejto príležitosti biskup Čársky celebroidal slávnostnú omšu v košickej katedrále. Omše sa zúčastnili študenti, profesori, zástupcovia škôl, úradov aj verejných korporácií.⁵¹

Vydavateľská činnosť a katolícka tlač

Po vojne boli katolícke časopisy (asi 40, napr. *Nová práca*, *Smer* a *Katolícke noviny*) pozastavené a ak chceli obnoviť svoje vydávanie, museli požiadať o súhlas poverenictvo vnútra. Súhlas sa však získaval pomaly a od 1. apríla do jesene 1945 nevychádzalo na Slovensku žiadne katolícke periodikum. Proti nevydávaniu katolíckej tlače biskupi protestovali v pozdrave Predsedníctvu SNR z biskupskej konferencie v auguste 1945 aj v memorande arcibiskupa Kmeťka z októbra 1945. Až na zákrok vlastníka, slovenského biskupského zboru, bolo 8. septembra 1945 obnovené vydávanie *Katolíckych novín*, ktoré po obnovení vychádzali v náklade 100 000 výtlačkov. Obnovením *Katolíckych novín* bol poverený Pavol Čarnogurský.⁵² V marci 1946 bola obnovená filiálka *Katolíckych novín* v Košiciach a jej vedúcim sa stal Ján Švec.⁵³ Od leta 1949 *Katolícke noviny* vychádzali ako tlačový orgán komunistami podporovanej Katolíckej akcie.

Dňa 28. novembra 1945 sa na ministerstve informácií konala porada štvorčlennej katolíckej delegácie vedenej strahovským opátom Bohuslavom Jarolímkom s ministrom Václavom Kopeckým. Porada sa týkala katolíckej tlače a minister na nej oznámil, že cirkev sa musí zmieriť s limitovaným prídelom papiera, keďže po vojne sú jeho zásoby obmedzené. Tvrdil, že ako bude cirkev s prídelom disponovať je na jej rozhodnutí, čo však bola zavádzajúca informácia. V skutočnosti mohli vychádzať iba časopisy schválené ministerstvom informácií a to – napriek neprekročeniu stanoveného limitu na papier – nepovolilo všetky periodiká žiadané cirkvou. Naopak, komunistické periodické aj neperiodické tlačoviny mohli vychádzať v neobmedzenom množstve.

Naďalej pretrvávala snaha o obmedzenie katolíckych periodík pod zámienkou nedostatku papiera. Keď slovenskí biskupi podali žiadosť o povolenie vydávať kato-

49 Košice oslávili výročie svojho oslobodenia. Oslobodenie Košíc znamenalo nástup na oslobodenie celej ČSR. In *Národná obroda*, roč. 2, 20. 1. 1946, č. 17, s. 2.

50 Jubilejný kongres Slovenskej ligy. In *Národná obroda*, roč. 2, 13. 9. 1946, č. 209, s. 3.

51 Školský rok na vysokej škole v Košiciach otvorený. In *Národná obroda*, roč. 2, 22. 10. 1946, č. 242, s. 4.

52 Pavol Čarnogurský pracoval v *Katolíckych novinách* do septembra 1946. Z novín musel odísť po svojom zatknutí Štátnou bezpečnosťou v súvislosti s obvinením chystania prevratu po víťazstve DS vo voľbách. Bližšie pozri: ČARNOGURSKÝ, Pavol. *Svedok čias*. Bratislava : USPO, 1997.

53 Filiálna redakcia *Katolíckych novín* v Košiciach. In *Katolícke noviny*, roč. 61, 31. 3. 1946, s. 3.

lícky denník, tak bola zamietnutá s odôvodnením, že bol schválený denník pre DS, ktorý má byť vedený v katolíckom duchu.⁵⁴ Aj keď po uzatvorení Aprílovej dohody reprezentovala DS záujmy politického katolicizmu, nie je možné stotožňovať všetky jej názory a priority s mienkou a záujmami katolíckej cirkvi.

V druhej polovici roka 1945 a v roku 1946 sa postupne obnovili niektoré katolícke periodiká a boli založené nové, vychádzalo tak široké spektrum od detských časopisov až po intelektuálne revue. Po vojne bolo v Košiciach založené katolícke vydavateľstvo Verbum, nakladateľské a vydavateľské družstvo, s. r. o., Mäsiarska 4, neskôr Šrobárová 14, napojené na košickú kníhtlačiareň Alžbeta. Verbum vydávalo sedem knižných edícií. Svetonáhľadovú edíciu Logos redigoval A. Harčar, druhou bola edícia časových úvah Vita, edíciu liturgického hnutia Signum redigoval Ján Jalovecký, edíciu poézie Lux Janko Silan, Jozef Bánsky redigoval edíciu monografií o slovenských katolíckych dejateľoch Profily a Jozef Butvin redigoval dramatickú edíciu.⁵⁵ Verbum tiež vydávalo obrázkový týždenník *Slovenský svet* a mesačník *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*. Verbum vydávalo predovšetkým preklady svetovej katolíckej filozofickej, asketickej a teologickej literatúry.

V dňoch 9. – 10. novembra 1948 bola vo vydavateľstve vykonaná domová prehliadka, na ktorú nadviazalo ďalšie šikanovanie zo strany štátnej moci.⁵⁶ Vo februári 1949 došlo k likvidácii vydavateľstva a rozhodnutím poverenctva informácií a osvety bol do vydavateľstva dosadený kňaz spolupracujúci s režimom Dr. Jozef Straka. Dňa 14. apríla 1949 sa konala ďalšia prehliadka a Dr. Straka prevzal majetok nakladateľského družstva. S jeho súhlasom prešlo vlastníctvo skladu kníh vydavateľstva na Spolok sv. Vojtecha, len hodnota prevedených kníh bola 340 380 Kčs.⁵⁷ Štefan Kuca, bezpečnostný referent národného výboru v Košiciach, 20. apríla 1949 zastavil prevádzkovanie živnosti družstva Verbum. Zdôvodnil to skutočnosťou, že publikácie *Naše ideály* a *Kresťanský sociálny poriadok* boli súdne pozastavené pre ich údajný chybný a protiludovodemokratický obsah, a preto si verejný poriadok, pokoj a bezpečnosť vyžaduje toto opatrenie.⁵⁸ Družstvo sa proti tomuto rozhodnutiu síce odvolalo, ale keďže Dr. Straka zhabal majetok, inventár aj agendu družstva, zástupcovia vydavateľstva nemali možnosť predložiť požadované doklady. K 20. decembru 1949 prestalo vydavateľstvo Verbum právne aj fakticky existovať.⁵⁹

---

54 VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhé svetové válce I*. Praha : Zvon, 1990, s. 188.

55 *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 2, 1947 – 1948.

56 ZUBKO, Peter. Prvá perióda dejín Verbumu. In *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 27, 2016, č. 2. Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, s. 11.

57 ZUBKO, Peter. Prvá perióda dejín Verbumu. In *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 27, 2016, č. 2. Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, s. 11-12.

58 ZUBKO, Peter. Prvá perióda dejín Verbumu. In *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 27, 2016, č. 2. Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, s. 11.

59 HARČAR, Anton. *Žil som v Košiciach*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 401-402.

Týždenník *Slovenský svet, obrázkový spoločenský zábavnopoučný týždenník* vychádzal v rokoch 1946 – 1948. Bol vydávaný každú sobotu, redakcia sídlila na Kapitulskej ulici v Bratislave a zodpovedným zástupcom časopisu bol redaktor Dr. Roman Justín Štibraný. Okrem fotografií z kultúrnych, spoločenských a politických udalostí časopis uverejňoval poviedky a mal rubriky s reportážami, s radami pre ženy, správy z kultúry, spoločenského poradcu a rubriku so zaujímavosťami.

Časopis *Verbum* nadväzoval na časopis *Obroda*, ktorý vychádzal v Ružomberku od novembra 1943 do začiatku roku 1945. *Obrodu* redigoval Ladislav Hanus a neskôr sa podieľal aj na činnosti *Verba*, čím bola zachovaná kontinuita. Zodpovedným redaktorom *Verba* bol A. Harčar, redigovali Vendelín Jankovič, Jozef Bánsky, A. Harčar, Ján Švec Slavkovian, Janko Silan. Obsah časopisu sa delil na sedem tematických celkov: Štúdie, Beletria, Básne, Domov, Dialky, Knihy a Náková. Časopis vychádzal mesačne okrem prázdnin, ročník začínal v septembri a končil v júni. Prvé číslo vyšlo k 1. novembru 1946.

Časopis *Verbum* bol priaznivo prijatý odbornou verejnosťou. Mesačník Spolku slovenských spisovateľov *Elán* uviedol: „*Nová revue, ktorá sa predstavila v prvom čísle pomerne hodnotnými literárnymi príspevkami a stojaca svetonázorove na pôde katolicizmu, sľubuje stať sa veľmi aktívnou a je možné, že sa okolo nej združí väčšia a veľmi závažná skupina spisovateľov, inklinujúcich ku katolíckemu svetonázoru. Vítame túto revue, nech si ktokoľvek a čokoľvek myslí. A vítame ju z celkom principiálnych dôvodov literárnych... Vítame túto revue, lebo nepochybujeme o tvorivých fondoch celej jej skupiny prispievateľov.*“⁶⁰

Po februárovom prevrate bol časopis ideologicky neprijateľný a stal sa terčom útokov v dobovej tlači. Šikanovanie družstva *Verbum* možno tiež považovať za spôsob nepriameho útoku na rovnomenný časopis.⁶¹ V marci 1948 vyšlo posledné číslo časopisu, jeho ďalšie vydávanie bolo zastavené zo strany štátnych orgánov.

Po skončení druhej svetovej vojny bola pozícia katolíckej cirkvi naštrbená kvôli väzbám niektorých jej predstaviteľov na Slovenský štát. Po obnovení ČSR bolo pozastavené vydávanie katolíckej tlače, niektoré spolky boli zrušené a ich majetok bol skonfiškovaný. Časom sa síce situácia stabilizovala, niektoré spolky boli obnovené, iné vznikli nové a znovu začala vychádzať aj katolícka tlač. Veriaci sa aktívne angažovali vo svojich farnostiach či už pri náboženských alebo kultúrnych podujatiach. Tento stav však dlho nevydržal. Cirkev opakovane protestovala proti zasahovaniu do svojej činnosti, ale do februára 1948 nedošlo k dohode a po prevrate už nebola nádej na zmenu.

60 *Verbum* ad „*Verbum*“. In *Elán*, roč. 16, november – december 1946, č. 3 – 4, s. 16.

61 ZUBKO, Peter. Prvá perióda dejín *Verbumu*. In *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 27, 2016, č. 2. Ružomberok : *Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku*, s. 11-12.